

S'eixampla el cercle

Fins aquells moments, en la infància i l'adolescència, la meua vida havia anat unida a la vora de la mar, entre gent de poble, principalment mariners de professió o pagesos de l'interior de Mallorca. En els volums 1 i 2 d'aquestes memòries ja n'hem dit quelcom al respecte. Així els meus records més vius d'aquella època es relacionen amb els jocs al carrer, la divagació badoca entre els treballs artesans o menestrals, la gent lligada al camp o el tremp esquerp de la gent de mar. Ja en aquella tendra edat m'agradava badar i escoltar, veure el treball pacient i amatent de la gent i escorcollar la variació de les coses, els fets i el paisatge.

Com ja també hem deixat constància prèvia en els llibres esmentats, aviat s'em desvetllà l'amor per saber i conèixer millor les coses. Els llibres –determinats llibres– foren una bona porta d'entrada i d'observació. Altres, una pura gasòfia, d'una innocuïtat i decrepitud intel·lectual absoluta. El fet és que, amb l'ajuda mai prou ben agraïda del Sr. Antoni Vila i Gimbernat (mestre distingit de l'Escala), amb gran vocació personal i no menys esforç econòmic i de concentració intel·lectual, em vaig veure batxiller, batxiller en ciències més concretament.

La precisió no és baldera, ja que, quan vaig haver d'escollir necessàriament entre ciències i lletres, vaig tenir forts dubtes. Les lletres m'atreïen extraordinàriament. Eren el camí per a descobrir el món i la seva diversitat, d'enriquir-se en conceptes generals i de donar una interpretació més justa i afinada a les coses. La realitat, per prima i elemental que fos llavors, era difícil de captar. La terra i la seva variació, els colors canviants de la mar, la mobilitat fantasiosa del celatge, la vida

densa que es bellugava pel fons marí, l'instint i els xiscles dels ocells, l'emergència quasi imperceptible de la vegetació, la llefiscositat dels cargols i el seu joc de dibuixos i geometria helicoïdal. I tantes altres coses bàsiques i essencials, que formen l'entrellat diari de la nostra existència.

I és que, com podem veure avui fàcilment, conèixer no era sols saber, ni entendre una maquinària excessivament simple i, en el fons de la comprensió, sempre se m'apareixia la ciència, bé en forma geomètrica, de regla o d'atzar matemàtic, d'ordenació dels elements químics o geològics, de formes de vida o de propietats de la matèria física. Com aquest conjunt també em seduïa molt i, a més, les possibilitats a l'Escala per a estudiar llatí i grec eren ben minses i molt volenteroses, l'elecció fou ràpida i determinant. No m'hi vaig pensar gaire més, tot sabent el plaer interpretatiu més general que deixava enrera amb les lletres –literatura i filosofia especialment - i la petitesa de visió que moltes vegades dona la ciència o, més ben dit, les parcel·lacions que els humans tan rudimentàriament fem de la ciència i dels nostres coneixements sempre tan poc esclarits i mai en procés final d'elaboració definitiva, ni de comprensió d'un tot global.

Coberta aquesta etapa inicial i iniciàtica a l'Escala, ja tenia a mà la porta d'entrada a la Universitat, llavors única a Barcelona, amb tota la plètor de significació que aquesta institució superior significava per a un batxiller dels anys 50 en el nostre maldestre i malmenat país. Només em calia fer el Preuniversitari que, inevitablement, requeria ja anada, amb matriculació oficial, a un Institut. Si el batxillerat, per lliure, m'havia portat a un radi sempre proper dels exàmens –Felanitx a

Mallorca i Figueres o Girona a l'Escal- ara, Barcelona era la nova obligada destinació. Així s'eixamplà el cercle de la meva vida, tot just a punt d'iniciar-se la tardor plàcida i incerta de 1957.

L'arribada a l'estació de França

Anar de l'Escala a Barcelona era tota una història. Les connexions eren minses i anacròniques, i la mesura del temps es dilatava abastament. Primer s'agafava la SARFA (acrònim de Societat Anònima Ribot, Font i Artigues). Si volíeu ser de matí a Barcelona (sobre les 10 h) a les 4 de la matinada sortia la SARFA que feia de correu. El despatx de l'administració de la SARFA era situat a la part baixa del carrer Major (Enric Serra), just sota can Maranges i immediat a la Platja. L'hora era fosca i fresca, sentíeu proper el glatir de la mar i la humitat del salobre us feia una companyia dolça i enganxosa. Els colors de la nit tot just anaven iniciant el dia.

En el centre de l'habitació, que feia de sala d'espera i de venda de bitllets, hi havia una estufa metàl·lica sòlida i contornejada, de formes grotesques i bonyegudes, amb un llarg tub tot corbat que, a través d'un forat rodó que perforava el vidre, donava al carrer. Dintre el baf era fort, dens, ple de fum i de xerrades entrecreuades. La gent inquiria o explicava el motiu del llarg viatge: de visita a un especialista mèdic famós, anar de fira o a veure uns parents llunyans, deixar-se perdre uns dies a Barcelona, acompanyar la filla de viatge a ciutat, acomiadar el fill que anava a la mili o, com era el meu cas, iniciar els estudis a Barcelona.

Fins a Flaçà, el viatge era càlid i amistós, ben variat i divertit. Molt habitualment us acompanyava algun viatjant. Es tractava, normalment, de persones molt seves, de moviments inquietes, sornegueres de caràcter, de parlar fàcil i d'idiosincràsia quelcom arravatada i hiperbòlica. Per a ells, més enllà dels productes que

oferien, el món tenia una configuració simple, anecdòtica, d'encaix fàcilment explicatiu. Representaven l'experiència humana i sabien moure hàbilment els fils de les relacions personals i dels compromisos econòmics. Sempre eren envoltats de gent i escoltats badocament, més per ells mateixos i la seva dialèctica un xic fluixa i componedora que pels seus productes de venda i consistència més incerta.

L'altre element central d'aquells temps eren les pageses i la seva mercaderia tan apreciada per l'eixutesa de queviures de l'època. En la seva vestimenta tot eren faldilles i faldellins, sempre plenes de butxaques i racons i raconets de difícil accés. Portaven, a més a més, unes cistelles de vímet, d'ampla nansa. Els mocadors, que cobrien la superfície, podien amagar la combinació més insòlita i inesperada: ous frescos lluents i vistosos, patates terroses i tendres, un meló rugós i succulent, la tebior d'un pollastre rústic i valent, l'amorositat d'un conill sedós, un manyoc d'alls vistents, un formatge joiós. Sempre hi havia qui anava al poble veí. El xofer coneixia el lloc i el caminó on baixava i el deixava just a la vora. Per tot arreu penjaven paquets estrambòtics, inflats i boteruts, de contingut sospitós i destinació incerta i amagada. Les maletes eren de cartró rígid i sofert o d'armadura de fusta, sempre lligades per cordills plens de nusos, vetes amples grisenques o vermelloses o cinturons de cuir vell i ennegrit. Les bicicletes, tan essencials per moure's a la feina i pels camins veïnals, anaven a dalt, al sostre del gros vehicle, moltes vegades aguantades per la mà del seu propietari.

El viatge era atzarós. La carretera deixava anar un solc espès i blanquinós de pols. El terra era irregular, boterut, ple de sots, de fang i de pedres. Però el xofer

tenia una gran habilitat i coneixement per a sortejar les irregularitats més vistoses i abismals. El xivarri interior anava creixent. Aviat us fèieu amb les notícies més generals i recents. El pagès que havia perdut la mula, les gelades matusseres sobre l'horta o els fruiters, la mala collita en mar, el festeig candorós de la veïna o les ombres nocturnes i erràtiques d'un adulteri enigmàtic i ardorós. La vida de conjunt continuava, impassible, tot ben pamat, amb fluència ineluctable. El destí de les persones era així inscrit i escripturat dins la marxa inexorable del pas dels dies i de les estacions en el poble.

Si, pel camí, no hi havia pana, arribàveu encara a temps a Flaçà per a agafar la RENFE. Allà, a l'estació, havíeu de fer habitualment més temps. Com que era hora fresca, restàveu a la sala d'espera, amb bancs de fusta a les vores i cartells envellits i groguencs, plens d'horaris tabulats o reclams turístics nacionals sobre les parets de regalim fumós. Allà podíeu ja entreveure la bellesa d'Espanya i les seves regions, la solitud quixotesca de Castella, l'energia díscola i tenaç dels braus, l'encantament folklòric del país, la rica diversitat del paisatge nacional...

A la fi, amb retard, matemàticament suposat per tothom, arribava el tren de Portbou. Podíeu triar entre primera, segona i tercera classe. La butxaca només donava per a la tercera, però era la més divertida i rica per a l'observació humana. El tren, generalment, arribava ja ple, carregat de gent i maletes pels compartiments i passadissos. A peu dret, sortejant els paquets, des de la finestra podíeu observar el paisatge canviant. Llegíeu, successivament, el nom de les estacions. De la locomotora venien, en suspensió, guspises de foc ardorós i una fumera espessa, negrosa i àcida embolcallava

l'ambient, especialment en travessar un túnel en plena foscor.

De tot el camí –que jo coneixia especialment dels viatges a Breda, poble natal de la meva mare- gaudia particularment de l'entrada i el pas per Girona. La ciutat jeia allargassada entre els tres rius (Ter, Galligans i Onyar). Com que la pol·lució encara era una entelèquia desconeguda en aquell temps, el Ter tenia un pas majestuós, ple de corbes suaus i de vegetació esplendent. A les vores, terra fangosa o petit pedrigolet. De la ciutat sobresortia majestàtica la planta airosa de la façana de la Catedral i la punxa goticitzant, àeria i elegant de Sant Feliu. El conjunt era gràcil, ple d'energia, bromós i somiador. El riu Onyar feia de mirall grisós de les cases. Des de qualque finestra, sempre algú badava, aspirava un cigarret o entretenia el seu oci pescant, ben atent al moviment de la canya i del lent fluir de l'aigua fangosa i escarransida. Els colors que naixien del riu endolcien la vivor de les pedres i alleugerien la pesantor arquitectònica del conjunt.

L'altre paisatge, que em tenia robat el cor, era el de la Selva, especialment en passar la Tordera, Hostalric i Breda. Hi havia la tendror de la vegetació dels prats, la riquesa i vigor arbori, la placidesa que fan els pollancre d'alegre vibració, la suavitat del joc geomètric i l'harmonia de composició de les petites valls entre els innumerables pujols que davallen de les muntanyes. El Montnegre, més marí, i el Montseny, més interior, donaven el batec càlid i somiador amb la seva presència protectora i solitud compartida.

En canvi, ja dins la província de Barcelona, especialment des de Granollers, se us feia ja ben patent la immediatesa de la gran ciutat. Tot un altre món. Hi

planava una concepció suburbial industrial, l'agitació de les hortes de geometria mecànica i producció ràpida i expeditiva, amb la grisor del terra i un cert abaltiment de les persones.

Amb tot això, Barcelona era a la vista. El tren desfilava lentament entre una llarga corrua de barraques. Eren construccions minúscules, de pura pobretalla, fetes de les peces més inversemblants, amb un petit porxo defora. Els nens vestien de quatre parracs. Tenien uns ulls lluents, de mirada intensa i llambregant. Els adults mostraven més parsimònia, amb una indiferència atàvica ben consolidada al pas del tren. La roba era estesa fora sobre parets o quatre fils i l'aigua, bruta i sabonosa, llançada al pas del tren, com una premonitòria salutació inicial de la gran ciutat. Era un bon bateig i el millor recordatori sobre la realitat del temps, dels problemes de la ciutat i de la pretesa igualtat que tan eufòricament sostenien els brots més joves i distingits de les classes burgeses més benestants.

Així, arribàveu, matí fet, a l'estació de França. Admiràveu la volta valenta del seu ferram modernista amb el dibuix airós del seu rellotge presidint el frontispici. Us ofegava el soroll interior, ple de crits i exclamacions del transport suós de maletes i paquets, la vigilància pels robatoris, la fumera de les màquines en maniobra i el control rigorós final dels bitllets. Al fons veïeu una oficina d'atenció per a les joves desemparades. Mai sabérem quin era l'empar per al seu desempar! Enmig de tot aquest xivarri, amb la tristor als ulls i l'esperança il·luminada, ben agafades les maletes i els fardells, sortíeu a fora. La llum de la gran ciutat us enlluernava, sentíeu propera la mar i el port dens i embrutit, passava l'estructura metàl·lica lluent i articulada

d'un tramvia, ple de color vermell. Els taxis lluien de groc. Éreu, ara ja ben clarament, a Barcelona, dins la gran ciutat dels somnis i de la cultura.

La sensació era estranya, contradictòria, ensems activa i decrepita. A l'emoció de l'arribada, s'ajuntava la tristesa de l'entorn viari, la pesantor tibant de les maletes, el frenesí quelcom inexplicable de la gent, el caotisme sorollós del tràfic. No sabíeu si girar en rodó i tornar enrere, per refer el camí fet, vers el poble i la seva companyonia. Avançàveu, entre la gent sentíeu la vostra solitud, trigàveu una estona en centrar-vos i agafar, de nou, el nord, el vostre nord i destí. Amb el vostre pas, us engolia l'entranya fosca de la ciutat alegre i, ben agafades les maletes feixugues, continuàveu endins.

Restava tancat el passat, el temps era obert al futur. Deixàveu enrere la vostra infància i adolescència vilatana i marinera, el paradís perdut sempre més seria en el record. Ara calia aprendre i formar-se. Ésser gran i madurar en el viure i en el ser. Calia entendre i descobrir Barcelona.

De pensió familiar

La vida d'un estudiant a Barcelona era una mica complicada. Les possibilitats d'hostejar-se limitades. D'una banda, hi havia els Col·legis Majors universitaris. Eren, generalment, unes grans baluernes casernàries on rarament individualment, sinó en grup de dos, disposàveu d'una habitació pròpia. A més, el ritme del dia venia marcat per uns horaris estrictes en els menjars i unes certes limitacions nocturnes. El director, molt habitualment un professor amb la seva família, imposava un tipus idoni de convivència, pretensiosament sanitària per al cos i l'esperit. Normalment hi havia adscrit un capellà que solia mostrar una gran comprensió i facilitat d'integració amb la gent. Cicles de conferències temàtiques, sessions de cinema científic, cine fòrums, alguna obra teatral i una "selecta" biblioteca feien la resta. De la vida d'aquests col·legis, tan allunyada de la dels "Colleges" anglesos o inclús dels americans, en podien sortir individus de tarannà inquiet, dubtes existencials, tertúlies pedantesques i unes discussions de política resclosa, decrèpita i exhausta. Hi tenia companys, però rarament m'hi vaig deixar caure. Sobrava dirigisme, afany ordenancista, educació normativa i una excessiva ponderació de les formes. Pocs individus es varen salvar de la desfeta personal amb aquestes característiques.

Per contra, els més pobres de recursos o més rics en individualitat s'inclinaven per la vida de les pensions. En aquella època encara era molt habitual, sobretot a l'Eixample, que algunes famílies, especialment vídues, lloguessin alguna habitació a alguns estudiants. Segons

els casos també donaven esmorzar i menjars. Aquestes velles pensions tenien el seu caliu. Generalment eren situades en pisos a l'entresòl o del primer pis, plens de penombra, on l'habitació rebia la llum filtrada per la claraboia del cel obert. A l'habitació feia de bon descansar, sobre un matalàs de borriçol de llana, els llençols esgrogueïts pel pas del temps i flassades de gruix asprés. De la capçalera, entortolligada de barrots barrocs, penjava una pera per a accionar la llum. Aquesta, des d'una posició central, queia lívida i esblaimada sobre el conjunt de l'habitació. Tenia un valor sedant que aplacava les vostres inquietuds juvenils. Just per entretenir la son inicial, una petita llumeta, amb pinça de subjecció al capçal, donava l'esclat minvat per a la lectura nocturna al llit. La pàgina apareixia groguenca, les lletres negreses, el contingut enigmàtic i dificultós. La fatiga de l'ull generava una somnolència final. Era el moment d'apagar la llumeta i dormir dins el jaç.

Aquestes eren unes condicions òptimes per a viure l'atmosfera que l'escriptor –si és que sempre mereixia aquesta denominació– us intentava transmetre. Amb aquestes característiques Georges Simenon era una bona elecció. Si preferíeu la poesia aquesta havia de ser lànguida, amb un deix de malenconia, com una destil·lació del vostre interior. Però era en la novel·la on trobàveu més varietat de registres i situacions existencials comparables a la vostra. Possiblement “Nada”, de Carmen Laforet, degué ésser escrita amb aquest estat d'esperit i d'ambientació. Però, a vegades, el contingut o l'estil bulliciós eren extemporanis a la situació. El Camilo José Cela jove d'aquells anys, n'era un cas excepcional, si bé molt significatiu. O també, amb caràcter més general, els fons i les motivacions de Camus, Sartre,

Hemingway, García Lorca, Pla, Gide, Proust, Joyce, Musil.

En aquesta ambientació entràveu en un estat de desesperació. L'entorn era fúnebre i somnambulesc, l'exterior tètric i gris. Mentrestant, l'autor us mostrava un altre món, ple d'iniciatives reeixides o no, impulsos somorts de superació, sentiments vius, idees novetoses i trencadores i afany de projecció personal. L'esmolament de l'època, en aquesta situació, difícilment us portava al trauma o al desgavell interior. Per contra, apreníeu a valorar les coses i el seu sentit i us debatíeu entre un existencialisme vivencial o un determinisme acomodatici inevitable. Així naixeren, del xoc i contraposició intern/extern, moltes vocacions individuals de qüestionament de la realitat i de la significació del ser i del destí. Com podeu veure, fou una època difícil i variada, i, contra tot pronòstic, gens uniforme en el ser i en el comportament de la gent. Barcelona prou que ens mostrava aquesta variació!

Una tercera alternativa d'allotjament, que fou el meu cas, eren les pensions familiars. Vaig així viure dos cursos (1957-59) a casa de la Mariana (Mariana Retana Prat) i en Joaquín (Joaquín Máñez). La Mariana era cosina llunyana per part de la meva mare. Era una dona propera a la seixantena, tota plena de candor, de capet minúscul, de nina, una veu afinada i un cos que, en davallar, anava agafant dimensions considerables. El seu caminar era ranc i dificultós, però tota ella era plena d'energia i delit de vida. La seva passió eren les sèries radiofòniques i els seus horaris acomodaven la seva existència de dona de casa. El seu marit, en Joaquín, era més gran, dins la setantena, esprimatxat i viu com una centella. Feia de viatjant i recorria diàriament, de tenda

en tenda, -car venia cafè- llargs sectors de Barcelona. Amb ell, algunes vegades, vaig fer la ronda de les botigues. Era una persona amable, amb un fons de severitat dominada, exigent i primmirat, de gran simpatia i amb una conversa molt agradable sempre endolcida per l'experiència i amb moltes històries personals molt ocurrents i significatives de cada situació vital. Baixà de Navarra a Barcelona, a la seva joventut. Feu la típica vida d'aprenent i de menestral, dormint, al principi, en els propis magatzems on treballava. Encara que normalment era impenetrable, en el seu pensament i determinacions, tenia també moments d'esponjament referits a la seva pròpia joventut. Recordava, amb gran emoció, la tibantor de les cuixes d'una noia, sota la carícia d'un esmitges. De jove, era un dels presents més delicats que li agradava fer a les seves aventures amoroses. En tot cas, amb la Mariana encara que no tingueren fills, foren molt feliços, tot i la seva pobretalla física, i en tinc un molt bon record personal d'aquells anys que vaig viure amb ells, record que el temps no fa més que enfortir.

Com ja hem dit, en Joaquín sempre fou un individu de nervi esquerp. Es formà ell sol i com a tal, tenia un gran respecte i admiració per la cultura i el saber. Jo li deixava llibres, sobretot biografies de personatges importants, que devorava amb delectació. En especial sentia una gran atracció per la visió de diversos personatges que, amb gran coneixement històric i mèdic, feu Gregorio Marañón (Tiberio, Amiel, Antonio Pérez, etc.). Després em parlava, amb gran respecte i consideració, de la capacitat de judici i d'interpretació d'en Marañón. Li agradava comentar i analitzar els mòbils que impulsaven el comportament humà. Si bé no era culte, era discret, de bon enteniment i de criteri segur.

En les actuacions humanes l'engavanyava qualsevol excés injustificat, el desamor o la tortuositat en les accions i era especialment crític amb el comportament de la gent durant la guerra civil que visqué molt directament a Barcelona. Des del balcó de casa seva, havia viscut com eren liquidats a trets “perduts” veïns per simples rancúnies personals. Si bé era un home d'ordre i contrari a l'anarquisme ciutadà que visqué en la seva joventut, no tenia res de reaccionari. Era un esperit obert i liberal, ple d'humanitat, que valorava extraordinàriament el valor i l'esforç personal, fruit de la seva pròpia experiència.

En Joaquín passava les tardes al “Centro Aragonés”, al costat de les Rondes, a sobre del teatre Goya, integrat en el conjunt d'activitats d'aquella llavors influent regió d'emigració a Catalunya. Gràcies a ell i les converses amb les seves amistats i parents vaig conèixer, d'entrada, que a Barcelona hi convivia moltes Barcelones i que abastar-les en conjunt –cosa molt necessària si volíeu conèixer una mica l'entrellat general- no era una feina fàcil. Calia, doncs, enteniment general i gran obertura de judici i d'aproximació acurada a la realitat.

En tot cas, el moment de xerrades més llargues i plenes d'interès era durant el sopar, a les deu de la nit. Mentre, la ràdio deixava anar monòtonament les notícies. El locutor tenia una veu clara, melòdica i dogmàtica i, amb gran engolament harmoniós, us situava dins la valoració oficial més pura del país. Després venia l'himne nacional. Sempre, en acabar, es comentaven els fons de les notícies i el sentit de l'humor era molt ben desenvolupat i definitori de la realitat. Era la millor crítica del moment i de la situació del país. Amb tot això el dia s'esllanguia i cadascun es retirava a la seva cambra i al seu somni personal i vocació circumstancial que, en

el meu cas, era la lectura i la consideració dels fets i de les persones. La nit era ja ben entrada. I el silenci lluia de fosc.